

ГЛАВА I

Врагът пред портите

1300 – 1453 г.

Въпросът за военното развитие на Османската империя в нейния ранен период е от изключителна важност за правилното разбиране и оценяване на мащабната експанзия, реализирана от армиите на падишаха през първите два века от съществуването на държавата. Балканските народи стават жертва на една непрекъснато разрастваща се военна машина, чиито възможности и реални резултати надхвърлят всичко, виждано в Европа от времето на Умаядите.¹

Успехите на османците предизвикват сериозна паника сред европейските владетели, която надхвърля дори страха от монголите, върлували в Източна и Централна Европа половин век по-рано. Самият факт, че срещу османците са организирани поредица от кръстоносни походи, доказва, че за католическия Запад османското нашествие на Балканите е не по-малко сериозно от окупирането на Божи гроб от Селджукидите през X век. В рамките на около два века османските армии покоряват повече от 600 000 км² в Европа, както и над 2 000 000 км² в Азия и Африка, като по този начин превръщат империята на султаните в една от най-големите държави в Новото време. Именно през първата половина на този дълъг, но интензивен период на военно-политическо развитие ние можем най-ясно да проследим процесите, които оформят османската военна машина и я превръщат в една от най-големите заплахи за християнска Европа.

Еволюция или революция?

Развитието на османската военна система постига такива ефекти, че мнозина историци биха се изкушили да нарекат революция това, което се случва с военното дело в империята. Доколко османската армия и нейното развитие подлежат на революционния подход обаче, е спорен въпрос. Ако обърнем по-специално внимание на градивните елементи на османската военна система, ще видим, че голяма част от нея е взимствана от съседни общества. Друга част е пряко наследена от селджушко-мюсюлманската традиция, привнесена в Анадола от Румския султанат и оформена още преди

¹ През 717 г. и 721 г. армиите на Умаядския халифат са на крачка от нанасяне на съкрушителни победи над християнските държави в Европа. Победата на българо-византийската коалиция под стените на Константинопол и последвалия три години по-късно успех на Одо Велики при Тулуза (721 г.) отлагат за векове мюсюлманската експанзия и водят след себе си период от около век и половина, в който двете световни цивилизации и религии се намират в състояние на баланс.

това в рамките на мощната, но децентрализирана империя на Селджукидите.² Впоследствие съприкосновението на османците с европейското военно дело, както и по-специфичните стратегически задачи, които балканската реалност им поставя, водят до инкорпорирането на поредица от елементи, които трансформират ранноосманската армия и ѝ придават доста различен облик. Както ще видим малко по-късно, майсторството на османските владетели и пълководци се корени в умението им да комбинират и модифицират техниките на своите опоненти и съюзници, съчетавайки ги в своеобразен „миш-маш“, който се оказва истинска загадка за противниците на султана. Загадка, която малцина от тях успяват да разрешат успешно.

Адаптивността и умението да се присвоява и усвоява чуждият опит говорят за еволюция, която в определени моменти получава по-сериозно ускорение от включването на определени нововъведения като например употребата на пехота и огнестрелни оръжия. Тези нововъведения в никакъв случай не предизвикват революционни промени в структурата на османската армия. Проследяването на нейното развитие ни дава възможност да забележим как по-старите елементи на военното дело постепенно отстъпват на по-новите, но не и преди двете да съжителстват в продължение на немалък период от време. В този смисъл два века постепенен преход говорят категорично за еволюционно развитие, стимулирано от определени технически иновации – схема, която историкът Клифърд Роджърс успешно прилага по отношение на Стогодишната война (1337 – 1453 г.).³

Османската военна мощ в зародиш (1300 – 1362 г.)

Зараждането на османската военна система се свързва с имената на втория и третия владетел на малоазийската държава – Осман I и сина му Орхан (1326 – 1362 г.). Именно под тяхно управление малкият пограничен бейлик започнал да се издига като първостепенна сила сред държавиците, наследили стария Румски султанат. Комбинацията от умело ръководене, отлична стратегическа позиция и известна доза късмет довеждат до

² Румският султанат представлява най-западната от държавите наследници на Селджушката империя, която се разпада през XI век. Първоначално столицата на султаната е град Никея, а след като той е върнат на Византия в края на XI век, столицата се мести в град Коня в централната част на Мала Азия. Султанатът изживява разцвет през следващите два века, но е сериозно отслабен от монголските инвазии и раздробяването на пограничните му области. Когато през 1299 г. Осман застава начело на своя бейлик, султанатът Рум е само спомен, наследен от множество подобни на Османовия бейлици, сред които по-сериозно влияние имали Айдын, Кареси, Гермиян и Караман.

³ Така например еничарите започват своето съществуване като воители, въоръжени с лък. В началото на XIV век започва постепенното усвояване на огнестрелното оръжие, но аркебузите и мускетите се използват редом с лъковете през целия XV век и едва през XVI век можем да говорим за пълната замяна на лъковете с огнестрелни оръжия.

консолидирането на бейлика и издигането му в регионална сила в края на управлението на Орхан. За да придобием по-добра представа за значението на тези фактори, както и за тяхното влияние върху ранноосманската армия, си заслужава да им отделим известно внимание.

Позицията на османския бейлик е от изключителна важност за по-нататъшното развитие на държавата. Заемайки граничната област между турските държави и западащата Византийска империя, държавата има идеална изходна позиция за водене на т.нар. „свещени походи срещу неверниците“, или газават. Газаватът е основно занимание на тюркските племена още от IX в. и се превръща в начин на живот както за селджушките държави, така и за техните наследници в Анадола. Накратко, газаватът се свързва с поредица от непрестанни рейдове в територията на неверниците, чиято цел е спечелването на чест, слава и военна плячка. Преди всеки поход свещените воители – гази, се събират във воинства, обединени от една обща цел под водачеството на харизматичен лидер, който всички доброволно избират да следват и на когото се подчиняват безпрекословно в рамките на рейда. По този начин се създават надетнически общности, доста сходни със структурата на първите казашки воинства. В унисон с тази теория идва и тезата на историка Кемал Кафадар, който посочва, че османският бейлик се ражда в контекста на газавата като обединение на воители, свързани от свещените походи под водачеството на поредицата харизматични лидери от Османовата династия, без между тях да съществува специфична етническа връзка, както се посочва в по-старите теории.⁴ Подобна културнополитическа среда се оказва идеална за проявата на индивидуална инициатива и качества, които ранните османци използват с размах, за да постигнат своите цели. Либералният подход към покорените християнски територии и относително плавното инкорпориране на стратиотските погранични селища в рамките на бейлика вървят ръка за ръка с военното развитие на воинството от воители гази.

5

⁴ Според по-старата теория османците произхождали от племето кайъ. Кафадар отхвърля тази теза и залага на надетнически произход на османската държава. Според него Осман и потомците му използват широката и либерална структура на *гази* воинствата, за да включат в своето обкръжение всякакви полезни личности без оглед на техния произход. Като пример той посочва множеството византийски ренегати, странстващи арабски мъдреци и воители, произхождащи от различни части на Мала Азия, които съставляват ранноосманския „двор“. Това не означава, че Осман и директните му роднини не принадлежат към определено племе, а че това племе само по себе си е само един от елементите на формиращата се държава.

⁵ Текстът няма за цел да омаловажава жестокостите на османското завоевание, но е факт, че османците предлагат доста по-либерална данъчна политика спрямо покореното население в сравнение с феодалния модел в късната Византийска империя. Това личи особено ясно по отношение на стратиотското съсловие, което след управлението на Михаил VIII Палеолог (1259 – 1282 г.) започва постепенно да се дезинтегрира и мнозина преминават на служба на турските бейове. По този начин организацията темата е интегрирана в обществото на газите, срещу които е създадена да се бори по времето на император Ираклий (610 – 641 г.).

Стратиотите представляват безценна добавка към вече консолидиращото се воинство от свещени воители. Двете прослойки воюват една срещу друга от векове и добре познават своите силни и слаби страни. Още повече че в една погранична война на взаимни набези и партизански бой двете групи воители имали сходен стил на воюване и синтезът между тях протекъл без сериозни катаклизми. Заедно с внедряването на стратиотите пограничната позиция на Османовия бейлик гарантира постоянен поток от нови воители газии, които се стичат под знамената на Осман и Орхан от съседните бейлици, тъй като само владенията на османците предлагат шанс за водене на свещена война с неверниците, особено след 1330 г.

По този начин първите османски владетели си осигуряват непрекъснато нарастваща армия от опитни авантюристи, които били склонни да следват бея на бойното поле в замяна на честен дял от плячката. Тези воители са конници, въоръжени по най-разнообразен начин според личните си предпочитания и възможности. Трудно би било да говорим за някаква стандартизация в снаряжението или еднозначна тактика на бойното поле. Силата на ранноосманската армия идвала от нейния опит, сравнително висок морал, подхранван от религиозно-героичните идеали на неортодоксалния анадолски ислям, както и от общия стремеж към обогатяване. Тези фактори задържат разнородните отряди от византийски ренегати и турски авантюристи и ги предпазват от разпадане. С по-голяма доза сигурност може да предположим, че газите разполагат с по няколко ездитни коня за всеки отделен воин. Също така употребата на късия кавалерийски лък като характерна черта на селджушката бойна техника също е важен елемент от тактиката на ранните османски сили. Използването на поредица от залпове и маневри, характерно и за кипчаците (куманите), е отличителен белег на анадолските конни воители още от времето на Алексей I Комнин (1080 – 1118 г.).⁶

Във всеки случай газите са средна или лека конница, която не притежава тежкото въоръжение, характерно за западните рицари или византийските катафракти.⁷ Маневреността, възможността за бързи удари, прегрупиране и оттегляне от бойното поле са от изключителна важност в пресечения терен на Мала Азия, където рицарските армии имат ограничен успех. Що се отнася до нападателните оръжия за близък бой, то арсеналът на газите се допълва от различни видове мечове, саби, ятагани и секири. Всеки воин сам осигурява

⁶ Използването на конни стрелци не е чуждо и на византийците. Те използвали този тип кавалерия още в началото на Средновековието под влиянието на хуните и сарматите. Конните стрелци на византийците изиграли решаваща роля по време на войните им срещу перси, вандалите и готи.

⁷ Катафркт – тежко брониран конник, въоръжен с копие и оръжие за близък бой – най-често сабя или боздуган. Първите катафракти се появили още преди Христа в армиите на партите и сарматите, а впоследствие придобили широка популярност в сасанидска Персия и Византия. Византийците използвали катафракти до 1204 г.

екипировката си и се грижи за нея. Често нови оръжия се придобиват като трофеи на бойното поле или след превземането на крепости и градове. По този начин всякаква стандартизация във въоръжението е невъзможна, което възпрепятства налагането на тактически схеми, базирани върху различни типове конница.

Противно на общата за Мала Азия картина Осман и наследниците му бързо осъзнават нуждата от поддържане на пехотни контингенти. Основната причина за това е промяната в типа завоевателни походи, които бейовете започват да водят след 1320 г. Ако в началото на XIV в. конните набези са основната форма на водене на война, със засилването на бейлика и неговото разрастване се появява все по-остра нужда от обсаждане и превземане на крепости и градове. Конниците газии са неподходящи за подобен вид дейност, ето защо Осман се обръща към създаването на един нов за държавата си род войски – пехотата. Тя се нарича яя и се набира на доброволен принцип както при газите – сред по-бедните прослойки на завладяното гръцко и турското население. Подобно на газите пехотата яя няма свое стандартизирано въоръжение, а се разчита, че всеки индивид ще осигури снаряжението си. За разлика от успехите на газите яя се оказва доста неефективна като цяло, тъй като отстъпва по качество на византийските гарнизони. Въпреки това поне до средата на XIV век този тип пехота остава единственият използван от османците. Това не бива да ни изненадва, тъй като поддържането на организирана, дисциплинирана и еднородна пехота изисква наличието на строга и добре функционираща администрация, която по това време не е налична не само в Османския бейлик, но и в Европа като цяло. Поддържането на някаква форма на редовна пехота щяло да струва скъпо на османците, а поне първоначално техните финансови ресурси са ограничени. Раздаването на земя в замяна на служба е добър начин за поддържане на конницата, но издръжката на пехота от същия калибър щяла да изисква повече земя, отколкото османските вадетели притежават или искат да отделят. Ето защо въпреки своята относителна ненадеждност яя се задържа като основна османска пехота поне до шестото десетилетие на XIV в.